

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 34 (1948)

Artikel: La confraternitad e processiu en honor de Nossadunna dellas dolurs a Lumbrein
Autor: Derungs, Alois
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882182>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

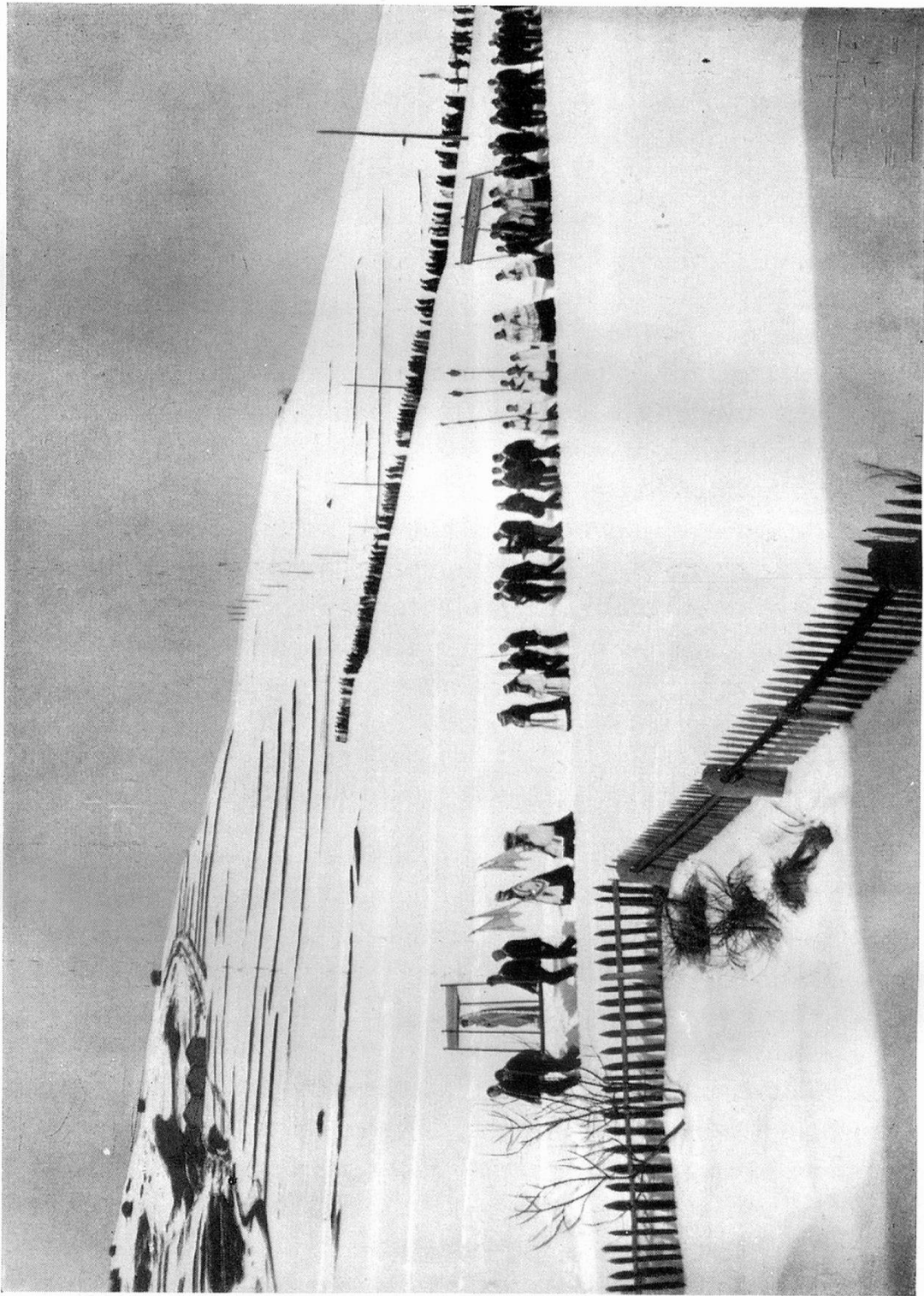
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 02.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Survesta della processiun de Lumbrein

La confraternitad e processiun en honor de Nossadunna dellas dolurs a Lumbrein

Da Sur Alois Derungs, plevon, Glion

Nossas vischnauncas catolicas han in tut aparti inschign de far fiasta. Pign e grond sedat breigia d'embellir quels dis. Las fiastas principalas en ina pleiv ein era enconuschentas a pign e grond. Fetg savens ei quei las dumengias titularas ded ina confraternitad u l' autra. Aschia la dumengia dil s. Scapulier, la dumengia dil s. Rusari, la dumengia dil ss. Num etc. Ina tala fiasta de confraternitad vegn fatga era ella ludeivla pleiv de Lumbrein en Lumnezia. La secunda dumengia d'october ei «la fiasta de Lumbrein», dian ins en Lumnezia. Pia ei la fiasta fetg enconuschenta. Per quei di fan quels de Lumbrein ed ils biars pelegrins ina zun biala ed interessanta processiun. Ina perscrutaziun de quella ei igl intent della suandonta lavur.

La fiasta a Lumbrein ei la fiasta della confraternitad dellas siat dolurs de Nossadunna. Quella confraternitad ei in fretg digl uorden dils Servits, dils survients de Nossadunna, sco els senunnavan. Quei uorden ei vegnius fundaus igl onn 1240 dils siat fundaturs a Florenza. Nus celebrein la fiasta de quels siat sogns fundaturs ils 12 de fevrer. Vesend quels da lur uras ils gronds disvaris, sco sut imperatur Frederic, ein els sedecidi d'entras veta de penetienza migliurar il mund. Per quei han els fundau igl uorden dils Servits ch'ei lu vegnius approbaus da Papa Alexander IV igl onn 1255. Entras speciala veneraziun de Nossadunna vulevan els urbir ora siu agid. La mumma dolorosa dueva puspei menar anavos ils carstgauns tier siu fegl, Jesus Cristus.

Nossadunna ei sezza comparida ad els en lur cavorgia sin in cuolm, la notg de Venderdis-sogn, ed ha animau els tier fundaziun digl uorden. Il num «Servits» u survients de Maria duein els, tenor legenda, haver survegniù ord bucca ded in affon de 5 meins. Mond els inaga tras il marcau ei quei num vegnius clamaus ad els e da lu naven han els manteniù quei num de «Servits». Quei affon duei esser staus Filip Benitius, in futur general de quest uorden.

Bein spert sissu ei seformada ina confraternitad ed in «Tierz Uorden» per seculars cun il medem intent, numnadamein la veneraziun de Nossadunna dellas dolurs, ni las siat dolurs de Nossadunna. Gia gl' onn dell' approbaziun duei il Tierz Uorden esser staus enconuschents a Perugia. Scadin cass deva ei entuorn igl onn 1264 a Florenza ina confraternitad de Nossadunna ella baselgia dils Servits. Quella confraternitad ei vegnida fundada quei onn entras s. Filip Benitius. Sco ils commembers ded autras confraternitads e Tierz Uorden survegnevan era ils laics, uni cugl uorden dils Servits, il vestgiu della confraternitad, sche gie ch' igl ei buca enconuschent cu e co els purtavan el. Ord quei vestgiu ei lu plaun a plaun mo aunc il scapulier ner de Nossadunna dellas dolurs restaus.

Dalla fin dil 16 avel e dall' entschatta dil 17 avel tschentanner enneu ei la confraternitad dellas siat dolurs serasada daper tut. Ils Papas han concediù numerus perduns a talas. Specialmein Papa Paul V, ha entras Breve dils 14 de fevrer 1607 concediù novs perduns. En quella brev papala vegn dau la competenza al general digl uorden dils Servits, ded ereger en tuttas baselgias de siu uorden talas confraternitads cun lubientscha digl uestg diocesan. Papa Urban VIII ha entras Breve dils 18 de settember 1628 lubiù al general digl uorden dils Servits ded ereger la confraternitad dellas siat dolurs era en autras baselgias buca de quei uorden, cun lubientscha digl uestg diocesan, e dil plevon della baselgia mintgamai.

Ils perduns e privilegis della confraternitad che vegneva eregida en ina pleiv vegnevan mintgamai communicai entras ina brev dal general digl uorden dils Servits. Leutier stuevan las prescripziuns della bulla de Papa Clemens VIII vegnir respecta-

das. Per mintga nova confraternitad che vegneva erègida, stueva ina caplutta ni silmeins in altar vegnir dedicaus a Nossadunna dellas dolurs. Mintga venderdis duei leu vegnir recitau il Rursari dellas siat dolurs e mintg' onn duei vegnir, per ordinari silla fiasta de Nossadunna dellas dolurs il settember, fatga la solemna processiuin.

Quellas enconuschientschas generalas ein bein necessarias per megliera capientscha della confraternitad a Lumbrein. ---

Cu ei la confraternitad dellas siat dolurs vegnida a Lumbrein? Tenor il «Rodel della processiuin della fiasta de Nossadunna dellas dolurs a Lumbrein», sco Dr. C. Decurtins porta quella Chrestomazia tom. II. p. 695 portan «dus ministrants gronds» immediat suenter la sontga crusch gronda dellas dolurs ina «bulla». Quei ei la brev dil vicari general apostolic digl uorden dils Servits, frater Angelus Maria Ventura a Mantua. Quella brev datescha dils 26 de november 1729. Il vicari general fa cheu menziun ch' il plevon de Lumbrein hagi supplicau el per la facultad, ded ereger a Lumbrein la confraternitad sut tetel dellas siat dolurs della Beada Purschala Maria e de conceder las grazias ed ils perduns oportuns. El roghi per quella facultad per laud de Diu e per laud della Mumma dolorosa. Il vicari rispunda lu pia en questa sia brev: El, che hagi ussa il quitau per siu entir uorden, speri ch' ils fideivels, entras separticipar de quella grazias e de quels perduns, vegnien animai tier pli e pli gronda devoziun e pietad. Perquei seigi el promts de dar quella facultad, sch' igl uestg diocesan detti siu consentiment. Ella baselgia parochiala de s. Martin a Lumbrein egl uestgiu de Cuera, sappi pia vegnir eregiu la confraternitad dellas siat dolurs, sch' ina tala existi buca gia en quella pleiv u en ina pleiv vischinonta en distanza de 3 kilometers. A tuts commembers ord omisduas schlatteinas, seigi quei oz ni el futur, vegnien concedi tuts perduns e privilegis concedi dals Papas tochen ussa. En lungatg talian suondan lu ils perduns concedi a quella confraternitad. Els ein fetg numerus e schibein cumpleins sco nuncumpleins. —

Quei ei cuortamein il cuntegn de quella bulla. Sco gia menzionau sisura, drova ei il consentiment digl uestg diocesan. In

tal havein nus a Lumbrein egl archiv parochial tenor Dr. Decurtins. El secloma: «Duri de Mont per grazia de Diu e della Sedia apostolica uestg de Cuera . . . Nus approbein e confirmein quella confraternitad dellas siat dolurs della gloriosa Puschala Maria per la ludeivla pleiv de Lumbrein entras nossa autoritad ordinaria e quei cun tuts privilegis sco indicai ella buila. Per gudignar quels signein nus l'emprema dumengia de Cureisma. Dau a Cuera ils 12 de zercladur 1720. — Duri, uestg de Cuera.»

Per datum d'erecziun de quella confraternitad a Lumbrein surveschi a nus aunc ina remarca de Dr. Decurtins p. 118 el tom supplementar. Sut nota 5 scriva el: «La confraternitad dellas siat dolurs della B. P. M. ei vegnida eregida solemnamein ils 21 de zercladur 1720 sigl agen altar consecraus 1716 suenter haver retschiert la bulla apostolica ils 26 de november 1719.» Quella indicaziun duess esser d'anflar el cudisch dils battens della pleiv de Lumbrein. In cudisch ch'entscheiva cugl onn 1638.

Contemplein nus cheu ils datums, sco sura indicau, scheincha in cert dubi, ina raschun de perscrutar, che jeu less schar sura ad erudits historichers. La bulla che vegn purtada en processiuin e dat la lubientscha ded ereger la confraternitad date-scha dils 26 de november 1729. La remarca el cudisch dils battens a Lumbrein tenor Dr. C. Decurtins plaida dad ina bulla retscharta gia ils 26 de november 1719. La concessiuin davart igl uestg de Cuera ei dada 1720 ed eregida ei la confraternitad 1720. Il datum 1729 sto esser, tenor mia perschuasiun, in sbagli de stampa. La bulla ei numnadamein stampada; probabel scretta pli tard giud igl original. Leu eis ei maneivel stau pusseivel de far in sbagli ed ins ha scret en stampa 29 enstagl 19. Da co schiglioc fuss la bulla vegnida dada per diesch onns pli tard? Tuts mussaments che schaian oz aunc avon maun plaidan per 1720. sco onn d'introducziun della confraternitad.

Da lezzas uras fuva a Lumbrein il plevon Sur Conrad Muschaun. El ei staus plevon a Lumbrein naven digl onn 1708 tochen 1722. Avon eis el aunc staus treis onns sco gidonter dil plevon malsanetsch Sur Gieri Cabalzar de Sevgiein, morts 1714. Quel era staus naven da 1662—1708 a Lumbrein ed ha baghiau

1692 la baselgia de Surin. Sur Muschaun de Mustair vegn nummaus in um «perdert, migeivel e pacific.» El ei morts ils 16 d'uost 1722 ed ei satraus ella «fossa miez». Aschia ina remarca el diari egl archiv parochial de Lumbrein.

Ina bein schi difficila damonda ei: daco ei la confraternitad vegnida eregida a Lumbrein? Eis ei in clom d' agid tier Nossadunna? Eis ei in engraziament enviers ella? Il pertgei dian a nus ni documents enconuschents ni tradiziun populara.

Nuotatonmeins ei **ina** caussa buca sclausa. Cunquei che la confraternitad vegn ord l' Italia, ha sia ragisch a Florenza, sche stuein nus metter ella en connex cun ils paders caputschins, che han pastorau era en nossas valladas. Lumbrein sez ha denton mai giu plevons caputschins. Da co vegn quella confraternitad gest a Lumbrein, ferton ch' autras vischnaucas cun pastozaziun de caputschins han buca zatgei semegliant?

Sco sura indicau, ei Sur Conrad Muschaun che ha eregiu la confraternitad a Lumbrein staus duront treis onns gidontier dil plevon malsanetsch Sur Gieri Cabalzar de Sevgein. Quel, sco burgheis de Sevgein steva persesez en bunas relaziuns cun siu vitg. Sevgein fuva da lezzas uras ina pleiv pastorada da PP. caputschins. A Sevgein ei igl onn 1683 il sanctuari de S. Fossa e de ND. dellas dolurs vegnius baghiaus. Igl altar leu ei consecraus 1683. Pia existeva a Sevgein la speciala veneraziun de ND. dellas dolurs. Con bugen va ei aunc oz aschia, ch' in plevon introducescha tgunsch en ina pleiv enzatgei ch' exista en sia pleiv nativa. Bein pusseivel eis ei, che Sur Gieri Cabalzar ha da sias uras propagau la veneraziun de Nossadunna dellas dolurs era a Lumbrein. Il Sanctuari de s. Fossa a Sevgein ei cuninaga daventaus in liug de pelegrinadi. Quei schai aunc oz en segira tradiziun che **s p e c i a l m e i n L u m b r e i n** pelegrinava fetg stedi a Sevgein. Quei po haver dau bien contact denter Sevgein e Lumbrein. Igl onn 1716 ei lu la confraternitad dellas siat dolurs vegnida eregida a Sevgein. Ella gliesta de commembers a Sevgein anflein nus numerus commembers de Lumbrein. **S u e n t e r** igl onn 1720 anflein nus denton negins pli segiramein de Lumbrein. Fuv' è buca necessari, cunquei che la confraternitad existeva a Lumbrein!

Ha buca plevon Muschaun, ch' era staus ensemen cun Sur Cabalzar, haveva enconuschientscha dellas relaziuns dils commembers de Lumbrein cun la confraternitad a Sevgein, sez se-schau animar d' ereger a Lumbrein la semeglionta confraternitad!?

Dallas relaziuns denter Lumbrein e Sevgein raquenta buca mo tradiziun, mobein segira historia. Tradiziun eis ei, che quels de Lumbrein vegnevien gîgins per la fiasta de Sevgein tochen leu e retschevevien pèr leu la s. Communiun. Ins era schi edificaus de quei sacrifici. Ina femna schevi, sco ins discurevi lu: «Catolics gliez ein els tuttina.» Pertgei schevan ins quei «tuttina»? Persesez, inaga ch' els fuvan a Sevgein, fagevan ei era fiasta. Probabel mavan ils mats lu era a mattauns a Sevgein. Buca per nuot ha ei dau pliras maridaglias denter Lumbrein e Sevgein. Aschia Casanovas, Caminadas e Capeders. Castelbergs duessen schizun haver cumprau casa a Sevgein. La casa grischia a Sevgein ei baghiada e schenghiada dad ina spusa de Lumbrein al spus de Sevgein. Quei ei denton caussas che duessen vegnir eruidas dad in historicher. Era Sevgein mava a Lumbrein. Ins raquenta, ch' ins miravi silla crusch gronda de Lumbrein. Mintgamai sco il vent mava il di della fiasta a Lumbrein, manivan ins de saver dir, co l' aura seigi la dumengia della Passiun a Sevgein.

Aunc enzatgei che conferma quella supposiziun ei: la statua de Nossadunna dellas dolurs a Lumbrein ei fetg semeglionta a quella de Sevgein! Il vut de ND. a Sevgein datescha d' entuorn 1700. Sco Lumbrein aschia era a Sevgein in vut «Pietà». Tut che plaيدا de relaziuns denter Lumbrein e Sevgein. —

Ina medema confraternitad exista dapi 1838 a Sagogn. Quella ha fluriu zun bein a Sagogn, cunzun all' entschatta. Ils umens commembers havevan differents uffecis. Aschia per ex. ils «infirmers» q. v. d. quels che havevan de visitar ils malsauns. Plinavon quels «pertgiraders de buobs». — Probabel temevan quels buca schi fetg las reproschas de tschocs geniturs sco beinenqual oz, che ha buca pli la curascha de mirar empau sin uorden en baselgia! — Cunquei che Sagogn ha sia confraternitad pèr cun 1838, stuein nus trer la conclusiun che Sevgein seigi

tochen lu stada l'emprema e suletta confraternitad ella Foppa e da Sevgein ano eis ella vegnida a Lumbrein. Era en Lumnezia eis ella tenor miu saver la suletta en quella fuorma.

Cun mintga confraternitad vegn enconuschentamein era unida ina processiu. Quei gia pil motiv, de puder gudignar ils perduns uni culla confraternitad. Tscheu e leu vegnan quellas processions tenidas mintga meins ina dumengia u l'otra. Segiramein denton la fiasta principala, titulara.

Pia, ch'ina processiu exista a Lumbrein, ina processiu de Nossadunna dellas dolurs ei sulettamein ina pretensiu della confraternitad. Ei la confraternitad eregida, sche duei era la processiu vegnir tenuta.

Mo danunder vegn ei, che gest la processiu de Lumbrein ei schi reha en variaziuns, gruppas, maletgs e costumaziun? Ina processiu ha adina in center. Vegn ella fatga en honor dil Sontgissim, sche vegn il Sontgissim sez purtaus. Aschia da Sontgilest. Ei la processiu en honor de Nossadunna, sche portan ins bugen ina statua de Nossadunna. Mo a Lumbrein ei veramein ina zun reha variaziun.

Ei la processiu gia all'entschatta stada schi reha en variaziun? Veglia ei la processiu segir schi veglia sco la confraternitad. Certas caussas vegnevan gia all'entschatta purtadas entuorn. Aschia fa Sur Pieder Tini, plevon a Lumbrein 1732—1760, en sias notizias menziun, ch'ei devi gia lu tier la fiasta de Lumbrein in grond concuors dil pievel lumnezian. La processiu duei gia d'entschatta enneu esser stada solemna ed attractiva. Ina tut speciala reverenzia havevan ins dalla bulla apostolica che representava igl origin della fiasta. Quella vegneva gia lu purtada o r d a v o n alla processiu. En pintga distanza suenter suandava il «Geni», in buob cun atgna mondura. Quel purtava il maletg de s. Filip Benitus, il fundatur della confraternitad. Perquei capeschan ins ch'il pievel punctuava la tradiziun, ch'il Geni representi s. Filip. Gia la bulla apostolica pretendia, ch'ins pendi sper igl altar de Nossadunna dellas dolurs in maletg de s. Filip. Era las «siat pintgas» che representan las siat dolurs de Nossadunna ston esser ina fetg veglia gruppa della processiu.

Igl onn 1780 han ins tarmess ord Frontscha siat bials scapuliers ed ils donaturs scrivan «nus garigain che las siat Cambreras porten era quels â la prossetiun igl gi de schaiver de Caschel.» Schegie buca forsa tuttas, sche segir las biaras gruppas u «scenas metas» en quella processiu darivan d'entschatta en neu. Autras pon esser pridias neu dalla renomada «Passiun de Lumbrein», per mantener viva la regurdientscha. La Passiun vegneva gie dada mo mintga 20 onns. L'emprema ga ton sco ins sa 1722 e la davosa ga 1882. Segir che processiu e Passiun stantan en intima relaziun. Ei la Passiun de Lumbrein vegnida 1722 e vegneva ella representada mo mintga vègn onns, sch' eis ei maneivel pusseivel ch' ins ha reteniu per mintg' onn certas scenas ord il til della Passiun de Niessegner per la processiu de Nossadunna e quei mo talas scenas che havevan connex cun Nossadunna, la Mumma dolorosa. Aschia probabel las schinumadas «treis Marias», las differentas «Guardias».

Per tschentiar ensemen la processiu ha ei duvrau mo ina certa aveina dramatica. Quella maunca buc ed ha matei era pli baul buca muncau en Lumnezia. Sur canoni Simonet p. m. numna Sur Alig de Vrin e plevon a Vrin da 1652—1677 igl autur della Passiun de Nies Segner. (?) Sco quei ch' el ha schau anavos a nus il custeivel scazi dils Evangelis e las Epistlas dellas dumengias en romontsch, e sco nus havein d' engraziar ad el la gronda collecziun de canzuns romontschas, squitschadas a Cuera da Gion Gieri Barbisch 1674, pertgei duess buca gest el haver translatau ed accomodau ina Passiun de Niessegner en romontsch? Dr. Decurtins fa menziun ded ina canzun de Sur Balzer Alig, che conta il cumiau dil Segner da sia benedida mumma avon sia petra passiun e mort, ed ei dil meini che quella seigi prida ord in toc dramatic ded ina Passiun. — Ha lu buca Sur Muschaun plevon a Lumbrein, pia proxim vischin de Vrin, giu tut speciala enconuschientscha de quei ed ha sez tschentau ensemen il text della Passiun de Lumbrein, sco el ei enconuschents oz!? Suentar tala lavur eis ei capeivel, ch' el ha priu scenas ord la processiu della confraternitad per la Passiun, e buca sclaus ch' el ha priu ord la Passiun per la processiu. —

Gl' ei tuttavia buca lev ded eruir, tgei ch' ei stau gl' em-
prem: processiu cun sias gruppas de Nossadunna ni la Passiun.
Plirs ein dil meini, che la processiu hagi purschiu ses survetschs
alla Passiun. Nus savein strusch sparter ellas ina da l' outra.

Dal temps ch' ins ha eregiu la confraternitad dellas siat do-
lurs dariva bein la «canzun dellas Dolurs de Nossa Duna Veua.»

Sointgia Mumma Dolorusa
de Cormeing lein honorar,
Seigies po nossa mussadura,
Avon Deu leigias rogar,
Chel Seigi gratius
Cun nus puccons munglus.
Ave Regina de Dolurs.

Muort las peinas che pitevas,
Cura vies fegl Surtigliaus,
Tgei engueschas leu Sentevas
Con vies Cor tut combriaus?
Ach muert quellas Dolurs
Rogei po vies fegl per nus.
Ave Regina de Dolurs.

Cur Herodes encureva
Tieu char fegl per far morür,
Che da noitg fugür Stuevas
En Egypta per untgür,
Aach muert

Veitz treiy gys con gronda Stenta
Encurieu igl vies fegl char,
quel enflau entten igl Tempel
Culs docturs en disputar
Aach muert

Cur vies feagl la crusch purtava,
Veitz sin via enttupau,
Ach tgiei Spada trapassada
Eigl vies Cor tut combriau,
Aach muert

Ach tgiei rucha procedura,
Igl's Giadeus han leu duvrau,
era Sin quella crudeivla Ura
Cur chei han crucifigau,
Aach muert

Sut la Crusch tut combriada
Entten bratsch haveis retschiert,
Ach tgiei Dolorusa Spada
Veer vies feagl plagaus e miert,
Aach muert

Veits cun larmas e tristetias
Satrau cun gron plürrar,
Quel che veng Sil gü adessa
Sias plagas a mussar.
Aach muert

Sointgia mumma Dolorusa
Leigias gratia or urbür
Us e sin quella Ura
Cur c' ha nus vein de morür,
Podeien tuts arivar
è con vus Dieus Ludar.
Cun quel perpetten Selegrar. Amen.

Ina canzun cun paucas variantas anflein nus ella Consolaziun dell' olma devoziusa p. 454 e Cecilia p. 153. Pli tard ei quella canzun vegnida remplazzada dalla canzun:

Neutier tgi vul vegnir
Per grazias or urbir
Entras Maria!
Neu tier nus en Lumbrein
Chei dau perdun cumplein
La Compagnia.

Avont in temps passau
Tras in Plevont, ch' ei stau,
Ei si tschentada
Questa congregaziun
Cun gronda devoziun
Ei transplantada!

Di quella strofa buca che la congregaziun u compagnia seigi
transplantada? Tgisà? da Sevgein a Lumbrein!

Ei era cheu pli avon
Tut temps tras in plevon
Multiplicada
La gronda devoziun
Che po bein cun raschun
Vegnir ludada.

Tgi ei quei plevon «pli avon»? Bein avon quel che ha trans-
plantau. La devoziun era già avon propagada sco sura indicau.

Per gir pli bein a Vus
Dellas grondas Dolurs
Che cheu piteva
La Mumma de Diu car
Che ton sto endirar
Cugl feagl mureva.

L'emprema ei de far ver
Cura ch' ella ha stoviu ver
La sia Surtigliada.
Siu Sogn Fegl Nies car Signur
Tgei spada de dolor
Siu cor passava.

Negin po declarar
Con ruh sto endirar
Enten Egypta
Cun siu schi car affont
Viadi sto far schi grond
Sur cuolms e greppa.

Tgei peinas e dolurs
Tras siu cor dolorus
Leu tras passavan
Cun quels crudeivels Giadius
Sco tonts liuns rabius
Dieus gasliavan.

Gl' ei buc avunda stau
Aunc pli fetg vegn murtirau
Cun ina coruna
Sin siu tgau
Las grondas peinas dau
A tut la persuna.

Gronda dolor ei stau
Cur ch' ella ha entupau
Siu Fegl sin via;
Cun ina crusch cargaus
Vont ella ei el curdaus
Per tiara via.

Enten crucifigar
Sa nin tut declarar
Las grondas peinas;
Vesend siu sogn Fegl car
Ses mauns e peis furar
Cun fridas staignas.

Tgei peinas e dolurs
Siu cor dolorus
tut combriada!
Retscheiva siu sogn Fegl
enten siu sogn ruegl (ravugl)
O scharfa spada!

O mumma de Dolurs
Regordi er da nus
E veglies pia
Tiu fegl per nus rugar
Ch' el vegli conservar
la compagnia

E detti a nus perdun
Entras sia passiu
Ton dolorusa
Che nus podein vegnir
En tschiel e leu guder
Tut gloriosa.

Era a Sevgein vul ins aunc seregurdar, che quella canzun vegnevi cantada.

Sco la fiasta della confraternitad cun sia bellezza processiu ei aunc oz schi cara alla pleiv de Lumbrein ed a biars veneraturs de Nossadunna dellas dolurs, aschia anflein nus ina buca meins gronda attaschadadad dils de Lumbrein egl jester gia da lezzas uras. Gl' ei zun interessant d' udir, tgei ch' ils de Lumbrein en Frontscha patertgavan da Nossadunna en lur vitg patern. Aschia anflein nus a Lumbrein egl archiv parochial ina brev dils 6 de matg 1780. Ils quater frars de Collenberg scrivon da Paris il suandont:

Enten Laut e Honor de Diu.

Per ina perpetna Memoria & Regurdientscha de Tuttas las Gratzias & benedictiuns che Nus & igls Nos Vain Ratschert de diu en Tras Lassistonza & Riug de Nossa Donna, scho era per

in memoratif digls Nos pardavons igls quals han Cun in Ludaivel plévont schentau si en Lumbrein la Compagnia digl Scapulier sout la Invocaziun de Nossa donna de las siat dolurs;

à da schia per bucca Moncantar la nosse Gronde Obligatiun lain nus bucca mai de Cormeing engraziar diu de Tutta la Ventura che nus quater Frars de Collenberg de présent a paris vain giu, mo aunc meils â navont dumendar sia sointgia Gratzia sin nus, & nossa Familia, & sin era tutta la ludaivla plaif de Lumbrein, & per quella fin Clamain nus era en agit nossa donna de las siat Dollurs, sinaquei che nus pudeien tuts ensemlameing Contonscher Tras siu Riug la Grazia de bain viver et de bain murir.

La devoziun che nus Vain adina purtau enconter nossa Carra donna digl Scapulier, & Consideront igl Freig (fretg) che la Compagnia & Congregatiun schentada si en Lumbrein igls 25. de July 1720. ha Traig bucca mai sin la plaif, mo sin tout igl Cumin; nus fa otz Garigiar de far in schengeig â digl altar nossa donna dellas siat Dollurs Cun Intenziun de muëntar & chreschentar la devotiun de schcadin & mintgin Tier quella Compagnia; per quella fin Tarmetain nus Tras signur Obrist de Capretz quei che Ven Cau sunter:

per igl εμπрем Tarmetain nus â nossa donna de las siat dolurs ina bustgieta dargent ornade cun pedras, & Matain Tier in bi Scapulier surcusius cun aur, era per nossa donna, & garigain che lin & lauter seigi mess sin quella sointgia momma de dollurs igl gi de schaiver de Caschiel & et purtay a la prossetiun quei gi; Secondameing Tarmetain nus in sammillont Scapullier era surcusius en aur, & fiain quel schengeig â nossa donna digl soing nom; Tiarzameing Tarmetain nus siat bials Scapulliers era surcusius en argient, igls quals siat Scapulliers nus fiain schengieg ad il altar & la Compagnia de las siat dollurs, & garigain che las siat Cambreras porten era quels â la prossetiun igl gi de schaiver de Caschel, mo Cun Conditium che il Tut ensemel Resti per adina â digl altar nossa Donna, & mes entamauns digls Vugaus da quei altar, igls quals nus Rugain bucca may de presentar quei schengeig a nossa donna en nies nom, mo de ver la buntat de metter

quels faigs Cun adeig Cun quels de la Compagnia, sinaquei che ei vegni bain Conservau;

Vain aber speronza cun nossas spusas las qualas han bucca may era gronde devoziun tier nossa Compagnia digl Scapulier, mo feig Garigiau de far enqualla buna ovra enten honnur de nossa donna, che quei flaivel schengeig vegni Ritscharts de buna part, ton de la plaif che digl ludaivel plevont, igl qual nus Rugain de schar vegnir endament nus bucca may sil gi de schaiver da Caschel, mo mintgia gi en ses soings offecis, sco era ils nos pardavons. la oraziun tier nossa donna scretta en Romontsch din maun digls Scapuliers ei stada dade a Jau Gion Casper tras ser Tiny, nies char, & ludaivel plevont, de ferton che jou era mai jn boub, & ei faig nitzavla, Cura in ven Tentaus; e nus vain buna speronza che ella seigi bain vegnida de mintgin. (Nus purtein quell' oraziun pli tard.) Cau dund Jou ina prova che schau a paris saffly ei era glieut che hagi gronde devoziun tier nossa donna; ina feglia digl Reig de Fronscha, morts avont paugs ons la qualle ei sefatgia muniessse â soing Denis, & de la qualle Jou hai La honnur desser bain Conischiu; qualla gronde Princesse â schi glaiti scho elle ha saviu, che Jou fievi squiciar las hartas â quelle Jntenziun, sche ha elle vuliu ella zetta far surcuser tras las sias muniessas igls dus Bials Scapuliers alfs, & ha quels a mi termes, sinaquei che miu schengeig seigi pli honest, schent: che ella Garigiassi era davert part a nossa devoziun, & ella ha giu per bain che jou ad ella presenti de quellas hartas squiciadas sin pupir, las quallas elle ha Ratschert Cun buntat de cor, bucca may per ella mo per touttas las muniessas de sia Claustra, las quallas en en Diember de pli che 80; ad aschia ha nosse prosectiun dus Scapuliers che vegnen de la filia dil Reig de fronsche; Item Tarmetain nus hartas squiciadas sin lensiel per far 72. Scapuliers, & matain tier quellas hartas per far 6 Scapuliers saide; quels dus artekels pon ils vugaus meter Cun las autras hartes de la Confreria (confraternitad) et far far Scapuliers cura ei vulten et trer la vallete per igl altar; pli navont mattain nus tier 24 hartes squiciadas sin bargamaïne, & pupir, las qalas igls vugaus pon disposer scho ei vulten; sche la Compagnia ves baseins denqual

Caussa che nus savessen, & pudessen termetter sche Lessen nus far de Cor bugent, daferton Récomendain nus touts en las bunas ovras faitgias la dumengia digl scapulier a las aqualas nus garigiain de ver part Tuts.

faig â paris igls 6. de maig 1780

Tras nus quater frars De Collenberg.»

Cheu vesein nus aschi bein, tgei attaschadad che quels vischins de Lumbrein han manteniù envièrs ils usits religiùs de lur pleiv. Cun tgei religiùsidad, carezia e pietad envièrs la confraternitad e Nossadunna dellas dolurs ch' els scrivan! Da quels sco dad auters convischins ha Lumbrein aunc retschiert auters custeivels regals ord Frontscha. Aschia han quels frars sco aunc auters burgheis de Lumbrein tarmess a Lumbrein per ex. in ni schizun dus «Cormandel». Gl' ei plitost de supponer che quei sci-gi maniau duas plaunas ina alva ed ina nera. En scadin cass ha Lumbrein d' engraziar beinenqual regal ord Frontscha.

Nus contemplein uss aunc per mauns dil «Rodel della fiasta» la procession, sco ella vegn tenuta oz.

1. La c r u s c h g r o n d a. — La Crusch ei l' enzenna de nies salit ed auda perquei ordavon.
2. La b u l l a a p o s t o l i c a, dalla quala nus havein udiu gia plirasga en questa lavur. Ella representa igl origin della confraternitad a Lumbrein e perquei va ella ordavon, sco sch' ella vulesse dir: «Nus vein il dretg de far quella procession, pertgei ei exista tier nus la confraternitad, la quala nus havein eregiu en cumpleina cunvegnientscha cun nossa s. Baselia.» Ella vegn purtada oz da dus buobs.
3. La c o m p a g n i a d e m a t s e n p a r a d a.
4. I l s b u o b s.
5. I l c r u c i f i x g r o n d.
6. La h a r t a d e s. F i l i p B e n i t i u s. — Sco sura indicau pretenda la bulla ch' in maletg de s. Filip pendi sper igl altar dellas dolurs. Quei maletg vegn purtaus entuorn e quei ord zun grond respect e per veneraziun de s. Filip. Quei sogn

Las Treis Marias

ei staus il 5 avel general digl uorden dils Servits ed ha propagau zun fervent igl uorden. Dad el deriva la confraternitad a nus enconuschenta. Igl onn 1724 ei sia canonisaziun vegnida promulgada entras Papa Benedetg XIII. Gest cheutras ha la veneraziun de s. Filip gudignau nova veta e persesez cun sia veneraziun ei era la veneraziun de Nossadunna dellas dolurs carschida puspei. El ei tenor la legenda gia sco affon staus in sogn e remarcabel affon. Suenter liunga veta de lètg, eis el vegnius schenghiaus a ses geniturs e gia baul dau enzenas de sontgadat. El venerava specialmein Nossadunna e quella ha indicau ad el sia clamada. Cun 71 onn eis el morts ils 22 d' uost 1285 e sia fiasta vegn celebrada ils 23 d' uost. Nus capin perquei ch' ins anflava ed anfla aunc oz in Filip u l' auter a Lumbrein. Jeu patratgel cheu vid miu agen tat de Lumbrein, tat Flep, ch' ei aunc enconuschents als vegls de Lumbrein, sco pertgirader dils buobs. Tgisà, sch' el haveva quei uffeci era ord la confraternitad sco nus anflein quei a Sagogn!?

7. Ina zun atractiva figura ella processiuon ei il «G e n i». Quei ei in buob vestgius en ner. El ei vestgius exact sco Nossadunna dellas dolurs e vegn senz' auter era a representar Nossadunna. Il plaid «Geni» vegn dal plaid latin «genius» q. v. d. quella figura indichescha igl entir cuntegn della processiuon. El porta tuts ornaments e vestgiu che dian semplamein: Jeu fetschel de saver a vus, che nus fetschien ina processiuon en honor de Nossadunna dellas dolurs. En maun porta el ina crusch cun in scapulier, il qual ha ded ina vart il maletg de Nossadunna «Regina dil tschiel» e da l' altra vart il s. Num surcusius. Entuorn culiez porta el in scapulier cun la sura numnada oraziun, dalla quala il scribent della brev scriva, ch' ella seigi «fetg nitzaivla, Cura in ven Tentaus». Ina oraziun che Sur Tini de Lumbrein deva en mauns a ses buobs, par' ei, sch' els mavan egl jester. L' oraziun ei squitschada sil scapulier e secloma: «O Zund Schubra purschala mumma Maria, Tras Tiu Soing purschaladi e Tia immaculata Conceptiuon, Schubregi igl miu Cor e la mia Carn. Enten

num digl + Bab e digl + Figl e digl Spirt + Soing. Amen.»
Squicciau a Paris gl' onn 1779. Da l' outra vart ei il maletg
si a Lumbrein ils 26 Julii 1720.»

En maun porta il «Geni» ina gronda «corda de paternos» de
6 misteris, cun mintgamai 10 curals, e lu aunc treis sper la
Crusch. Sco ins ha detg a mi, numnan ins quei la «Cruna».
Pli baul schevien ins quei Rusari igl gliendisdis sera. Ussa
di ins el aunc per malsauns. Ils 5 emprems misteris ein quels
de letezia, tiel sisavel vegn aschunschau alla salidada ils
plaids: «il qual ei levas si da mort en veta» e las treis da-
vosas Salidadas han ils plaids «il qual ha tei encorunau en
tschiel». Quellas 63 Salidadas duessen indicar ils 63 onns che
Nossadunna duei haver viviu.

Plinavon porta il «Geni» a n i e c r u n a. Vid siu vestgiu pen-
dan pliras enzennas novas e veglias. Gl' ei veramein ina figu-
ra attractiva.

8. *L a s s p a d a s*. — Quellas fan guardia sper il Geni. Ton
spadas sco halumbarts muncavan nuota a Lumbrein. Lum-
brein possedeve gie il herox e menader ella battaglia della
Tgalavaina, il de Lumerins. Era per la Passiun havevan ins
bia armas veglias, spadas semplas e dublas, halumbarts e
turschets.
9. *L a s C r u s c h d e l l a s d o l u r s*.
10. *L a s m a t t a t s c h a s*.
11. *L a s g i u v n a s*. (Oz buca pli cun schlappa e rassa liunga!)
12. *L a s C r u s c h c o t s c h n a*.
13. *I l v u t p i g n d e N o s s a d u n n a*. — Quei ei la Pietà.
Propi il vegl vut de Nossadunna dellas dolurs sco quei che
nus anflein medemamein a Sevgein. Da cu quei vut datescha
ei a mi buc enconuscent.
14. *U s s a s u o n d a n « l a s o t g g r o n d a s »*. — Quei ei otg mat-
tatschas cun scussal alv e fazalet alv surcusiu. Ellas portan
scapuliers gronds sco il Geni. Ellas van denton buca tuttas
ensemen, mobein duas e lu suonda ina sontgadad q. v. d. las
bein renovadas scaffas de reliquias. Pertgei vegn ins bein ad

haver tschentau si aschia? Els reliquiars ruaussan las reliquias dils sogns. Nossadunna ei la Regina de tuts ils sogns. Ella ei la regina dils marters, dils confessurs, dellas purschallas e. a. v. Perquei portan era «las otg grondas» bandierettas en maun, las qualas portan l'inscripziun dellas otg «reginas». Regina dils aunghels, regina dils patriarcs, regina dils profets, regina dils apostels, regina dils marters, regina dils confessurs, regina dellas purschallas e regina de tuts ils sogns. Ins numna era quellas otg grondas «las otg beadedads». Viva tenor las beadedads perdegadas dal Segner, sche vegns ti sogns!

21. La crusch nova.
22. Halumbart.
23. Las siat pintgas. — Siat mattatschas che representan las siat dolurs de Maria ss. Ellas portan sin las rassas privatas fazalets violets, scussals blaus. Sil pèz ei fermada ina spada. Ellas portan in scapulier pign sco il Geni. En maun han era quellas scadina ina bandieretta che representan las siat dolurs de Nossadunna. 1. Presentaziun el tempel. 2. Fuggia en Egipta. 3. Jesus da 12 onns el tempel. 4. Via della Crusch. 5. Maria sut la Crusch. 6. Jesus en bratsch de sia Mumma. 7. La sepultura.
24. Ellas suonda puspei ina guardia cun halumbart.
25. Spadas dilvutgrond.
26. Ilvutgrond de Nossadunna dellas dolurs.
27. Treis mattatschas en alv che portan treis plumatschs cun ils instruments della petra Passiun de Jesus Cristus.
28. Las treis Marias. — Las treis Marias ein persunas en quella processiun zun dramatica, che sforzan l'attenziun sin ellas. Schevan ellas curdar pli baul ils cavels giu pil dies, sche ferman ellas oz quels sut in tut agen capetsch. (Tuttas savessen forsa buca pli schar curdar els giu pil dies!) Il vestgiu ei ners. Sil pèz han era ellas ina spada e scapulier sco

il Geni. Scussal e fazalet rasau giu, ein surcusi. Quella amiez porta en maun in Paternies. Ella hagi de dumbrar il Rusari. Las duas autras portan sin in fazalet mintgina ina cavazza de morts. Quellas cavazzas han ins buc adina vuliu schar purtar entuorn ed ha cussegliu de purtar forsa mo ils instruments della passiu de Niessegner. Da leu enneu forsa ch' ei vegn, ch' ins porta era ils instruments. Da quellas cavazzas vul Dr. Decurtins raquintar zatgei che fa empau sguezia. Pli baul predevien las Marias las cavazzas la sera avon la fiasta a casa. Ina notg duein quellas cavazzas haver plidau ina cun l' altra e perquei hagian ins buca fatg quei pli. Plinavon vegn ei pretendiu, ch' ina de quellas cavazzas seigi quella dil plevon, che hagi eregiu la confraternitad a Lumbrein ed hagi elaborau la Passiu de Niessegner. Ord quei, — fuss ei historicamein ver (?) — seresultass ei che Sur Muschaun fuss era igl autur della Passiu. — Basta, las Treis Marias representan femnas, ch' ein la damaun della sonda sontga serendidas tier la fossa de Niessegner. Las Treis Marias han adina fatg grond' impressiu sil pievel. Jeu seregordel aunc fetg bein, che mia mumma p. m. raquintava cun reverenza e plascher ton dellas Treis Marias sco de certas scenas ord la Passiu. Schebein quella scena ei prida neu dalla Passiu ella processiu, per mantener regurdientscha, ei incert. Pertgei duess gest quella fetg edificonta e zun plazzada scena buca esser stada cheu gia avon la Passiu? Quella scena de Nossadunna auda tier ina de sias specialas dolurs.

29. *Ils halumbarts dellas Marias.*
30. *Ils cantadurs.* Da ditg enneu vegn enten returnar culla processiu cantau las viaspras de Nossadunna dellas dolurs.
31. *Crucifix e ministrants.*
32. *Celebrant cun assistenza.* — Il celebrant porta la partecla della s. Crusch. Era quella partecla ei in schengetg ord Paris.
33. *La s. Crusch verda.*

34. I l s u m e n s.

35. L a s. C r u s c h d e s. R o c. — S. Roc vegn veneraus a Lumbrein specialmein dapi igl onn 1602. Dapi la gronda mal'aura digl onn 1601, aschia che bia biestga ei ida empaglia sillas alps, dapi la tempiasta dils 5 d' uost da quei onn ella val Lumnezia ed ord sgarschur e tema della muria, che aveva giu liug alla fin dil 16 avel tschentaner han quels de Lumbrein concludiu ils 20 d' october 1602 de celebrar ils firaus de s. Roc e s. Onna «sco las dumengias». La vischnaunca de Lumbrein ha baghiau en quei senn la caplutta de s. Roc ch'ei vegnida consecrada ils 26 de fenadur 1630 entras uestg Josef Mohr, uestg de Cuera. S. Onna vegn venerada en special en la baselgia de Surin ch' auda tier Lumbrein ed ei baghiada 1692. Tuts quels evenements pon era haver stimulau il pievel de Lumbrein de prender special refugi tier Nossadunna dellas dolurs.

36. L a s d u n n a u n s.

Aschia finescha la processiuin de Nossadunna dellas dolurs a Lumbrein. Pilver enzatgei che nus savein encurir en in auter liug! Onn per onn separticipeschan de quella fiasta biars fideivels da lunsch e demaneivel. Tochen igl onn 1920 vegneva quella fiasta celebrada l'emprema dumengia de Cureisma ed ins numnava ella il «Tscheiver de caschiel». Probabel perquei ch'ins magliava buca carn la Cureisma! Beinduras fuv' ei tonta neiv ch' ils buobs gronds de scola mavan il di avon e splattavan via per la processiuin. Cun quei onn ei la fiasta vegnida refiersa sin la secunda dumengia d' october. In di bugen en Lumnezia, dumengia ei «la fiasta de Lumbrein». La fiasta ei fetg enconuscenta ed aunc oz vesan ins in grond pievel per quei di a Lumbrein.

Il principal intent ei bein: d'urbir ora novas grazias per sontga veta. Veglien nossas fiastas ecclesiasticas cun lur bials ed edificonts usits religius augmentar il spért de cardientscha e ligiar era nossa giuvna generaziun vid senn e cultura de nossas valladas, vid tratsch e fatg patern. —